

FREDRIK HAAGE

Den röde liberalen

En kopia av Gustav Vasa. Hänsynslös och maktfullkomlig. Väger att lyssna på andras uppfattningar. Sårar och upprör sin omgivning med sin arrogans. En machiavellisk gestalt som riktat så svåra slag mot svensk forskning och högre utbildning att återverkningarna riskerar bli långvariga.

Det är några omdömen om Carl Tham, folkpartisten som blev socialdemokrat. I jämförelse med andra omdömen, ganska vänliga dessutom.

Om färgstarka personer brukar det ofta sägas att de uppammar både vrede och jubel. Både fördömanden och hyllanden. Tham fångas bara delvis i en sådan mall, för åtminstone under hans tid som utbildningsminister mättes ilskan i märkbart högre deci-

betal än glädjeropen. Men det är inget som förenklar bilden av honom.

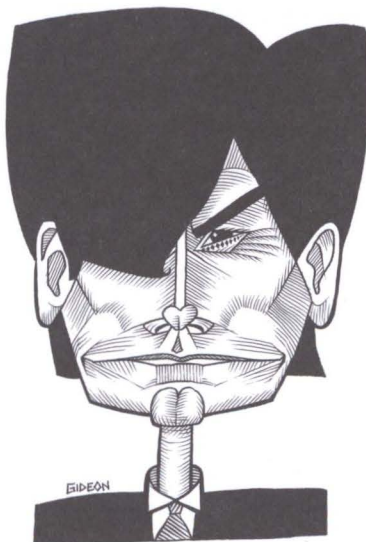
Offentliga uttalanden av typen "jag har en vettig dialog" apropå utbildningsministerns strider med forskarsamfundet hördes inte från Tham under hans tid som borgerlig energioch samordningsminister. Rasande upprop förekom inte heller. Ett ständigt inslag på *DN Debatt* var då inte

Tham-kritiska artiklar i vilka brödtexten tog mindre plats än namnen på artikelns undertecknare.

Är det han själv eller omständigheterna som har förändrats? Är historien om Carl Tham historien om en konvertit eller en oböjlig principmänniska? Om en maktmänniska eller en idealist? Har berättelsen om honom mer att säga oss än man till en början kan tro? Frågorna är inte de lättaste att besvara, men ett försök låter sig ändå göras.

Tham "konverterade" till socialdemokraterna. Men handlade det egentligen om en konvertering? Var det inte så att han helt enkelt hittade hem till slut?

Det kan förmodas att Carl Tham lämnades minst lika berörd av sextio-talets marxistiska genombrott som någon annan. Som kåraktiv på Stockholms universitet befann han sig under denna tid så nära den revolutionära glöden det gick att komma. Ett vittnesbörd om detta lämnade han tillsammans med Daniel Tarshys

FREDRIK HAAGE är frilansskribent.

i form av den uppmärksammade debattboken *Den nygamla vänstern*, som kom ut 1967.

På område efter område, metodiskt och välformulerat, möter paret Tham/Tarshys de anklagelser ny-marxismen riktar mot samhället. Detta dock inte utan förbehåll. Båda författarna erkänner en viss åsiktsgemenskap med sina motståndare och ställer sig inte "...totalt avvisande till alla vänstersocialistiska idéer".

Senare skulle Tham som sagt komma att understryka denna åsiktsgemenskap i handling. Men redan så här långt finns det anledning att ställa sig frågan huruvida fenomenet Tham kan ses som talande för ett bredare fenomen. Den nya vänstern, eller 68-vågen, om vi kallar den så, sköljde över Sverige med kraft. Efterdyningarna märker vi fortfarande. Inom media, politik, kultur och akademier. Inom arbetarrörelse och inom borgerlighet.

Upplysta och Oupplysta

Även tidigare hade arbetarrörelsen förvaltat ett arv av rationalism och positivism, vilket var drag som tydligt märktes dessa år, men ändå utan att helt släppa idealismen. Den nya vänsterns attityd var annorlunda. Utvecklingen sades vara styrd av lagbundna konflikter. Under ytan fanns det dolda samband som var att upptäcka för var och en som såg "klart" och inte lät sig förledas av den omgivande borgerliga skenvärlden.

Det fanns de Upplysta och det fanns de Oupplysta.

Vilken sida som Tham såg sig själv tillhöra är knappast någon nyhet.

Socialdemokratins äldre, pragmatiska och reformistiska syn på politik utmanades och gav delvis vika inför dessa anspråk på visshet. De borgerliga å sin sida mötte knappast upp i en samlad och väl rustad front. Ställda inför en högröstad intelligencia, förment kämpandes i namn av vetenskapligt belagda sanningar, hade de inte alltför mycket att sätta emot. Att de "gjorde vad som kunde göras" under rådande omständigheter är möjligen sant, möjligen inte.

Men att borgerligheten skulle gått helt opåverkad ur mötet med lagbundenhetens profeter verkar i alla händelser inte troligt.

1994 utkom Thams debattbok *När tiden vänder* i vilken han behandlar "vår tids dramatiska förändringar". Boken, som har spår av nyvänsterns metodologiska sanningar, är snarare en omvärldsförklaring än en omvärldsbetraktelse. Läsaren undervisas. Kandidat Tham håller i pekpinnen. Historiska "rörelser", "förlopp" och "omvandlingar" spåras, identifieras och exponeras med ett tonfall som emellanåt låter som ett eko från en naturvetenskaplig föreläsningssal. Varje enskild liten förklaringsfaktor avhandlas med smått nervöst pedanteri, hela tiden med hänvisningar till akademiska auktoriteter. Det är en karakteristika som också kan tillskrivas renodlat borgerlig idéproduktion.

Den föreläsande attityden och rationalistiska metoden är symptomatisk för Tham. Det är drag som han

burit med sig genom hela den politiska karriären. Det väcker en del frågor.

Kan det vara så – om vi tillåter oss att spekulera för en stund – att det relativt skickliga behandlandet av "den nygamla vänstern" berodde på att det någonstans djupt inom socialliberalen Tham fanns en viss känsla för den attityd till politik han tog sig an och dissekerade? En återhållen förtjusning som tilläts brisera efter partibytet?

Vid ett vidare betraktande av Thams gärning och person framkommer bilden av en person som förmår uppvisa både en säregenhet och en viss generaliserbarhet, beroende på hur tolkningsbenägen man vill vara. Men spekulativt är inte att hans politiska bana började i radikalismens anda.

Studentradikala partiet

Thams politiska karriär inleddes med startandet av Studentradikala partiet, ett kårpolitiskt samarbetsparti för liberaler och socialdemokrater. Bland övriga grundare fanns personer som svensk allmänhet senare skulle få komma att känna närmare. Mats Hellström, Jan O Karlsson och Gabriel Romanus, var några av dem.

Gabriel Romanus såg därpå till att värva Tham till Folkpartiets ungdomsförbund. Där steg han snabbt uppåt. Den rationelle och effektive Tham visade prov på sin förmåga och utsågs till förbundssekreterare. Man ställer sig lätt undrande till Thams snabba karriär. Var han verkligen redan så ideologiskt formad att kunde

bli den högste tjänstemannen hos ungliberalerna, eller fick suget efter en politisk karriär honom att bortse från ideologisk självvranssakan?

Än en gång, det är bara spekulationer. Men enligt en välinformerad källa var det mest en "slump" att det blev folkpartiet istället för socialdemokraterna.

Men det bar av vidare genom den dåtida politiska borgerlighetens högre maktskikt. Vid tiden för sitt utträde ur folkpartiet 1984 var hans meritlista lång, ja, närmast tröttsamtung: ordförande i Stockholms studentkår, partisekreterare i folkpartiet, ledamot i folkpartiets partistyrelse, statsråd som energi- och samordningsminister. För att nämna några exempel. Dessutom hade Tham innehaft ledande befattning i den dåvarande näringslivsanknutna Utredningsbyrån, ett uppdrag han idag ogärna uppehåller sig vid.

I intervjuer som gjorts med Carl Tham har han beskrivits som en man med tydlig känsla för sin integritet. Han tecknas närmast regelmässigt i media som mycket intellektuell och sofistikerad. Dessutom som en "känslig idealist". Det är en person med sinne för smak, som gärna avnjuter en sextimmars operaföreställning eller bjuder hem bekanta på storartade gourmetmiddagar.

"Intelligensaristokrat" är en återkommande benämning.

Det är knappast bilden av en folkledare som tonar fram. I alla händelser inte en folklig sådan. Tham framträder snarare som urtypen av en dis-

tingerad borgare och verkar inte besvära sig nämnvärt för att skylta med någonting annat.

Här är det inte heller svårt att se Tham som företrädare för ett bredare fenomen. Hans ursprung är genuint

”I intervjuer som gjorts med Carl Tham har han beskrivits som en man med tydlig känsla för sin integritet. Han tecknas närmast regelmässigt i media som mycket intellektuell och sofistikerad. Dessutom som en 'känslig idealist'. Det är en person med sinne för smak, som gärna avnjuter en sextimmars operaföreställning eller bjuder hem bekanta på storartade gourmetmiddagar.

borgerligt (liksom hos många av ny-marxisterna), men hans sätt att tänka och se på tillvaron är så långt ifrån det klassiskt borgerliga man kan komma. Han delar den nya vänsterns fullkomliga fixering vid politik. Allt kan förklaras i politiska termer och allt kan lösas med politiska medel.

Allt är politik.

Det är således den enda vettiga sysslan för den som verkligen vill

åstadkomma någonting. Denna inställning återfinns även utanför det socialistiska lägret.

Högre än omgivningen

Enligt folkpartisten Anders Johnsson var Thams kvaliteter dock knappast sådana som hörde organisationsväsendet till. I sin roll som partisekreterare var han snarast ointresserad av organisationen och kunde knappt namnen på sina medarbetare. Allmänt omvittnat är snarare hur ogenerat han då, som nu, hävdade sin överhöghet gentemot sin omgivning. De han inte "godkänner" som jämbördiga samtalsparter – och det är många – snoppas bryskt av.

Thams begåvning låg snarare, enligt en annan person med erfarenhet från den tiden, i förmågan att göra sig outhärlig. Hos dem han betjänade, nota bene, inte hos dem han styrde över. Många säger att Tham har förmågan att på en och samma gång vara ömsint och omtänksam samt mycket effektiv. Den omvittnade arrogansen riktade sig inte mot överordnade. Den riktade sig senare sannolikt inte mot Göran Persson, som sägs ha uppskattat sin utbildningsminister.

Men från tiden i folkpartiet finns inte bara berättelser om hans hierarkiska kännedom. Tham blev också känd som en ideolog, pådrivande från vänster. Tydligt lät sig detta märkas i partiets program från 1972, vars utformning Tham hade ansvaret för. Programmet präglades av en märkbar förskjutning åt vänster jämfört med

tidigare, inte minst på Bertil Ohlins tid. På papperet stod inte längre marknadsekonomin högt i kurs hos folkpartiet. Däremot tron på statlig styrning av ekonomin och omfördelning av resurserna.

Byta väljarkår

Hans gärning uppges över huvud taget ha bestått i att i alla strategiska frågor arbeta för att samverkan skulle kunna ske med socialdemokraterna. Särskilt framträdande var denna position i löntagarfondsfrågan, där han dock efterhand isolerades i partiet. Hans önskan sägs ha varit att "byta ut folkpartiets väljarkår" mot personer med en mer thamsk, vänsterpräglad uppfattning. Men folkpartiet gick istället, trots ansträngningarna, allt mer åt höger.

Droppen för honom sägs ha varit när Bengt Westerberg annonserades

som valberedningens partiledarkandidat. Då lämnade Tham folkpartiet.

Det därpå kommande steget var inte särskilt svårt. Inom socialdemokratin hade Tham sedan länge ett väl utvecklat kontaktnät. Där fanns exempelvis Mats Hellström och flera andra från studentkårstiden. Och där fanns inte minst Ingvar Carlsson, vilken Tham hade lärt känna under tidigare riksdagsöverläggningar och med vilken han delade intresset för opera. Han behövde varken känna sig ensam eller misstänkliggjord.

Cirkeln var sluten. Den "slump" som förde Tham in i Folkpartiets ungdomsförbund var nu korrigerad. Eller är det så enkelt? Kanske kan Thams öden och äventyr lika gärna betraktas som en, låt vara karikerat övertydlig, illustration till en hel borgerlighets tankeglidning under intrycket av den nya vänsterns renäs-

sans?

Det är i så fall en representativitet vars innebörd inte skall överdrivas, för Tham är nu en erkänt särpräglad personlighet. Och denna personlighet har enligt vittnesbönder behållit sina drag genom åren. Kanske är det helt enkelt de dragen hos honom som kommer mer till sin rätt i en roll som traditionalist i det "statsbärande" partiet än i positionen som folkpartiets vänsterprofil.

"Gärna analys – men bara om det bidrar till en rejäl revolt!", travesterade Tham/Tarchys den nya vänstern för dess vilja att begagna sina teorier främst som förevändning att få tillgripa maktinstrument. Tjugo år senare erinrar sig Ernst Klein Thams egen slogan under folkpartitiden: "Gärna debatt, men först ett rejält beslut".

Klein var inte säker på om Tham skämtade.